

**Geçmişten Günümüze Alevilik
I. Uluslararası Sempozyumu**

**Alewism From Past To Present
I. International Symposium**

03-05 Ekim / October 2013

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI

2. Cilt

Bingöl Üniversitesi Yayınları
2014

TARİHSEL SÜREÇTE “ALEVİ- BEKTAŞİ VE KIZILBAŞ” KAVRAMLARI ÜZERİNE YAPILAN YORUMLAR

Yasin İPEK*

GİRİŞ

Alevilik, gerek geçirdiği tarihsel süreç açısından gerekse sahip olduğu doktrin ve ritüelleri açısından sürekli gündemde olmasına ve tartışılmasına rağmen toplumdaki birçok insan tarafından halen tam olarak anlaşılammak gibi büyük bir sorunun muhatabıdır. Bu karmaşanın en belirgin sebebi ise; konunun tarafları olarak kabul gören Sünni ve Alevi kesimler arasında hatta bu grupların kendi bireyleri arasında dahi “Aleviliğin Neliği?” hakkında netleşmiş bir bilgiye sahip olunmayışıdır.

Bu bildiri ile; Alevi- Bektaşî ve Kızılbaş kavramalarını terminolojik olarak incelemeyi ve tarihsel süreçte bunlara yüklenen anlamları, mensupları tarafından nasıl anlaşıldıklarını ve kendileri dışındaki dünyaya ne şekilde ifade ettiklerini sunmaya çalışacağım. Bu üç kavramdan önce belki de tüm tartışmaların temelinde yatan ve ilk önce açıklığa kavuşturulması gereken kişi ya da kavram olan “Hz. Ali” nin kim olduğu ve neyi sembolize ettiğini tanımlamamız gerekmektedir.

“HZ. ALİ” HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

Burada bahsedeceğimiz Ali algılamalarının tamamına yakını Anadolu Aleviliğinde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali; Aleviliğin kurucusu, Alevi inancının direğidir.¹

Yani Hz. Ali ve Alevilik, etle kemik gibidir.²

İslam tasavvuf düşüncesini derinden etkilemiş bir sahabedir.³

Zalimlere karşı ezilenin tarafını tutan; emekten, bilimden, çalışmaktan ve

* “Dinler Tarihi” ve “İslam Tarihi” Uzmanı, yipek75@hotmail.com

¹ Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.97.

² Cemal Şener; *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.162; Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.97.

³ Osman Eğri; “Ehlibeyt Sevgisi”, *Diyanet Dergisi*, s.171, Diyanet Yayınları, Ankara 2005, s.7.

sosyal adaletten yana olan; Kuran'ı derinlemesine yorumlamalarıyla İslam'da tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkışına öncülük eden zamanının değerli bir bilginidir.⁴

Halkların özlemlerine, isteklerine uygun biçimde tasarlanmış, toplumu kurtuluşa taşıyacak sufilerin sözcüsüdür.⁵ Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı, dördüncü halife ve İslam ordusunun başkomutanı olan tarihi bir şahsiyettir.⁶

Hz. Muhammed'in velisi ve kendisine halife tayin ettiği kişidir.⁷

Hz. Muhammed'den sonra bozulup özünden uzaklaşan İslam'ın gerçek savunucusudur.⁸

Hem tanrısal hem de dünyasal yönü olan, Alevi inanç sisteminde tanrısal güce erişen kimsedir.⁹

Hak- Muhammed- Ali kutsal üçlemesinin sonunda yer alan kişidir.¹⁰ Bu üçleme birbirinden ayrılmaz. Ali'yi sevmek Allah'ı ve peygamberi sevmekle özdeştir.¹¹

Hz. Muhammed ile birlikte Tanrı tarafından Âdem'den önce aynı ışık parçasından yaratılmış olan kişidir. Yani Ali, Muhammed ile özdeştir.¹²

Bir takım kutsal özellikleri bulunan, Tanrının gerçek evi yani Beytullah'tır. Bu nedenle bir Alevi için hacca gitmek zorunlu değildir. Ali ibadet edilecek bir varlıktır. Ali gökyüzünde ve yeryüzündeki her şeyi bilir. Ali üstün bilgisinin yanı sıra olağanüstü güçlere de sahiptir.¹³

Dinsel işlevler yüklenen tarihsel kişilik olmayıp, zamanı ve mekânı aşan soyut kişi ve aşkın bir semboldür.¹⁴

⁴ İsmail Kaygusuz; *Görmediğim Tanrı'ya Tapmam*, Su Yayınevi, İstanbul 2009, s.74.

⁵ Esat Korkmaz; *Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Yayınları, İstanbul 1997, s.130-132.

⁶ Esat Korkmaz; *Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Yayınları, İstanbul 1997, s.130-132.

⁷ Piri Er; *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ervak Yayınları, Ankara 1998, s.2; Cemal Şener; *Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir*, Ant Yayınları, İstanbul 2000, s.15.

⁸ Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.97.

⁹ Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.168-170.

¹⁰ Esat Korkmaz; *Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Yayınları, İstanbul 1997, s.130-132; Piri Er; *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ervak Yayınları, Ankara 1998, s.2.

¹¹ Cemal Şener; *Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir*, Ant Yayınları, İstanbul 2000, s.15.

¹² Anton Josef Dierl; *Anadolu Aleviliği*, Ter. Fahrettin Yiğit, Ant yayınları, İstanbul 1991, s.91.

¹³ Anton Josef Dierl; *Anadolu Aleviliği*, Ter. Fahrettin Yiğit, Ant yayınları, İstanbul 1991, s.93.

¹⁴ Reha Çamuroğlu; *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*, Ant yayınları, İstanbul 1992, s. 120-122.

Aleviler için namaz kılmış, oruç tutmuş ve hayatı boyunca sofuca yaşamış biridir. Ali'nin yaptıkları kesinlikle taklit edilmemelidir. Çünkü Ali bunları imam olma özelliği nedeniyle yapmıştır. Ali'nin ibadetleri yerine getirebilmesi ve bedenini denetim altına alabilmesi, Tanrının ışığından yaratılmış, varoluş ötesi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Normal insanlar bedensel ve ruhsal ürünlerinin tadını çıkarmalıdır. Ali, kendisinin uyguladığı sofı yaşamın taklit edilmesini yasaklamıştır. Ali'ye inanmak şeriatın yükünden kurtulmaktır.¹⁵

“ALEVİ” VE “ALEVİLİK” KAVRAMLARI HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

Alevi; Arapça bir kelime olup, Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan, Ali'nin soyundan gelen kimsedir.¹⁶

İmanını, ahlâkını, düşüncesini, iyiyi- kötüyü, doğruyu- yanlış, helâli- haramı, kini- sevgiyi, yaşamı- ibadeti, namazı- niyazı, cemi- cemaati, aşkı- muhabbeti... kısacası her şeyi Hazreti Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Zeynelabidin, Hz. Muhammed Bakır, Hz. Cafer Sadık, Hz. Musa Kazım, Hz. Ali Rıza, Hz. Muhammed Takî, Hz. Ali Nakî, Hz. Hasan Askerî ve Hz. İmam Muhammed Mehdi' den öğrenen, kabullenen ve yaşamına aktarandır.¹⁷

“Hablullah” (Allah'ın ipi) olan Kur'an-ı Kerim ve Ondört Masum'a kalben, kavlen ve amelen sımsıkı sarılıdır.¹⁸

Halk içinde Hakk'ı, yol içinde yol'u, can içinde can'ı bulandır.¹⁹

“Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullâh, Aliyyün Veliyyullah”ı kalben ve kavlen tasdik edip, bunun gereklerini amel ile de yaşayandır.²⁰

Hız. Muhammed'in hane halkı olan Hız. Ali, Hız. Hasan, Hız. Hüseyin ve onların takipçilerinin yorum tarzını benimseyendir.²¹

¹⁵ Anton Josef Dierl; Anadolu Aleviliği, Ter. Fahrettin Yiğit, Ant yayınları, İstanbul 1991, s.91.

¹⁶ Sönmez Kutlu; “Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık Üzerine Söyleşi”, Diyanet Aylık Dergisi, S.147, Ankara 2003,s.26; Ethem Ruhi Fığlalı; Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, s.232.

¹⁷ Kemal Kılıçoğlu; Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

¹⁸ Kemal Kılıçoğlu; Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

¹⁹ Kemal Kılıçoğlu; Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

²⁰ Kemal Kılıçoğlu; Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

²¹ Cemal Şener; Sorularla Alevilik, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.194.

Allah'ın birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Hz. Ali'nin veliliğine inanıp, İslam'ın bu özgün yorumunu yaşayandır.²²

Mutlak manada iktidar hakkının Hz. Ali ve onun soyuna ait olduğu düşünen ve buna inanandır.²³

Hz. Ali soyundan gelenlerdir.²⁴

Yüce Allah'ın son peygamberi Hazreti Muhammed'in, ümmetine emanet olarak bıraktığı Kur'an ve Ehlibeyt yolunda en derin aşk ve sarsılmaz bağlılıkla yürüyen yol ehlidir.²⁵

XIII. ve XIV. yüzyıl Memluk sahasında Kıpçak Türkçesiyle verilen eserlerde ve Karahanlı Türkçesine ait ilk İslami eser olan Kutadgu Bilig'de doğrudan doğruya "Alevi" şeklinde kullanılan ve Hz. Peygamber soyundan gelenleri yani "Ehlibeyti" ifade eden kelimedir.²⁶

Hz. Peygamberin kendisi için; "dünya ve ahirette kardeşimsin" buyurduğu İmam Ali'ye candan bağlı olan ve O'na benzemeye çalışan kimsedir.²⁷

İmamet ve Velâyet mayasıyla yoğrulmuş kâmil bir mümindir.²⁸

Emevilerin zulmünden kaçıp Türk bölgelerine sığınan Zeyd bin Ali'nin oğlu Yahya'nın neslinden gelenlerdir.²⁹

"Kızılbaş" adı verilen Türkmenlere, yaşanan bazı siyasi ve sosyal olaylar neticesinde 1900'lü yıllara gelindiğinde verilen addır.³⁰

Osmanlı'nın son dönemlerinde katliamlara uğramak istemeyen Müslüman olmayan veya bir şeye inanmayan halkın, "Müslüman kimliğe sahip olursak devlet bize bir şey yapmaz" mantığıyla kendilerine verdiği, "Ali yanlısı anlamına gelen"

²² Cemal Şener; Sorularla Alevilik, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.194.

²³ Cemal Şener; Sorularla Alevilik, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.11-12.

²⁴ Ahmet Yaşar Ocak; "Alevi", *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.368-369; Sönmez Kutlu; "Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergisi*, S.147, Ankara 2003, s.26.

²⁵ Kemal Kılıçoğlu; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

²⁶ Ahmet Günşen; "Türkiye Türkçesi Ağzlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.106-107.

²⁷ Kemal Kılıçoğlu; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

²⁸ Kemal Kılıçoğlu; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.5.

²⁹ Sönmez Kutlu; "Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergisi*, S.147, Ankara 2003, s.26.

³⁰ İlyas Üzümlü; "Kızılbaş", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.547-551.

bir addır.³¹

XV. yüzyıldan itibaren “Kızılbaş, Bektaşî, Tahtacı, Kalenderî, Hurufî, Işık, Haydari, Babai diye anılan Anadolu’daki yarı göçebe Türkmen gruplarına XIX. yüzyıldan itibaren verilen addır.³² Ancak bu tarihten sonra kullanılan Alevilik kavramı, tarihte Türkler arasında faaliyet gösteren Zeydilik ve İsmailikten bazı konularda etkilenmiş olsa da bu iki mezhebin devamı niteliğinde değildir.³³

Hız. Ali ve Ehlibeyt’ten yana olanlara verilmiş bir isim ya da Hız. Ali’yi tutanları tanımlamak için Ali kelimesinden türetilmiş bir terim olmayıp, alev kökünden üretilmiş bir kelimedir. Türk dili kurallarına göre Ali kökünden Alevi sözcüğünün türetilmesinin imkânsız olup, Ali ve Alevi sözcüğü arasında sadece ses benzerliği bulunmaktadır. Alev kökünden türemiş olan Alevi sözcüğü Ehli Alev’den gelmiş olup, Alevi sözü ilk çıktığından beri “alevden, ışıktan gelen” anlamında kullanıldığını iddia ederler.³⁴

Alevi sözcüğünün kökeninin Farsça / Kürtçe Alaw olup, Alevi sözcüğü ateş tapanlar anlamında Alawi sözcüğünden türetilmiştir.³⁵ Alevi kelimesindeki “i” ekinin Türkçedeki “ı-li, cı-ci” eklerine eşanlamda kullanıldığından dolayı Alevi sözcüğü “Alavcı” demek olup, “ateşi, ışığı, aydınlığı seven ve ona saygı gösteren” anlamına geldiği iddia edilmektedir. Alevilikteki ateş, ocak ve külün kutsallığı inancı Zerdüştlük’ten geldiği için Aleviliği Hız. Ali’ye bağlamak zorlamadan başka bir şey değildir. Bazı yörelerde Alevilere Kızılbaş denmesi de, ateşin ve alevin renginin kızıl olmasından dolayıdır.^{36 37}

Alevilik; Arapça bir kelime olup, “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelmekte olup, mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında “Hız. Ali’yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır.³⁸

³¹ Ayhan Aydın; *Akademisyenlerle Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.91,127.

³² Hasan Onat; “Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, s.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.126; Ayhan Aydın; *Akademisyenlerle Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.91,127; İlyas Üzüm; “Kızılbaş”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.547-551.

³³ Sönmez Kutlu; “Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşi”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S.147, Ankara 2003,s.27.

³⁴ Erdoğan Çınar; *Aleviliğin Gizli Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2007, s.27-28.

³⁵ Faik Bulut; *Ali’siz Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul 1998, s.480.

³⁶ Cemşid Bender; *On iki İmam ve Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul 2003, s. 93.

³⁷ Alevi sözcüğünün Farsça / Kürtçe “Alaw”den geldiği iddiası Kürtçü çevrelerin zorlama savları olup, Aleviliğin en sağlam kaynağı olan Alevi toplumlari hiçbir zaman “Alevi” adını “ateş, alaw” anlamında kullanmamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Komisyon; *Alisiz Alevilik Olurmu*, Ant Yayınları, İstanbul 1998, s.40.

³⁸ Ethem Ruhi Fiğlalı; *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, s.232.

Hız. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan Sıffin savaşı sonrasında Müslümanlar; Muaviye taraftarları, Hariciler ve Ali taraftarları olmak üzere üç gruba ayrıldılar. İşte bu gruplaşma neticesinde "Alevi" kelimesinin ilk hali olan "Şiatu Ali" kavramı oluştu. Şiatu Ali yani Ali taraftarı demek olan bu kavram; Hız. Ali ve onun soyuna bağlılığı ifade etmektedir.³⁹

Hız. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli siyasi, tasavvufi ve itikadi gruplar için kullanılan genel bir terimdir.⁴⁰

İslam kültürel kuşağı içinde yaşamış ve yaşamaya devam eden bir heteredoks inancın adıdır.⁴¹

İslam ile ilgileri Hız. Ali sevgisi ile başlayan, Hız. Ali'nin kahramanlığını, yiğitliğini, dürüstlüğünü ve adaletini bayraklaştırıp, Hız. Ali'yi kendilerine rehber edinen Anadolu insanının, İslam içi farklı bir inanç şeklidir.⁴²

Kur'an-ı Kerim'in Maveraünnehir'deki Türk kavimlerinde uygulanan, yorumlanan, göçler yoluyla da Anadolu'da serpiyen, yol boyunca gördüğü güzellikleri içerisine katarak, gerçek kimliğini bulan ve Viyana'ya kadar sıçrayan İslam anlayışının ismidir.⁴³

Hız. Ali'ye duyulan muhabbet neticesinde halk arasında benimsenen bir inanç sistemi ve hayat tarzıdır.⁴⁴

İmam Ali'nin İmamet ve Velâyetine inanmaktır.⁴⁵

Tüm değerlerini Kuran'dan, Hız. Peygamberden ve On iki İmam'ların öğretilerinden alan İslam ile özdeşleşen yoldur.⁴⁶

Hız. Muhammed'in peygamberliğine ve Hız. Ali'nin veliliğine inanan İslam'ın Sünni yorumlarından çok farklı özgün bir yorumudur.⁴⁷

³⁹ Cemal Şener; *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.11-12.

⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak; "Alevi", *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.368-369.

⁴¹ Reha Çamuroğlu; *Değişen Koşullarda Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s.79-80,107.

⁴² Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.161-162.

⁴³ İzzettin Doğan; *Alevi-İslam İnanç Kültürü İle İlgili Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.44.

⁴⁴ Ethem Ruhi Fığlalı; *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşılık*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.16.

⁴⁵ Kemal Kılıçoğlu; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.4.

⁴⁶ Kemal Kılıçoğlu; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul, s.4.

⁴⁷ Cemal Şener; *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s.11-12.

X. yüzyıldan itibaren Türklerin İslam'ı kabul etmeye başlamasıyla birlikte yarı göçebe hayatı yaşayan muhtelif oymakların yeni din ile birlikte daha önce mensup oldukları değişik din anlayışlarını mezcetmesidir.⁴⁸

X. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar, Anadolu'da eski Türk inançlarına bağlı kalmakla beraber Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Hıristiyanlık gibi Asya ve Anadolu inançlarından etkilenen, bunu Sünni-Şii inanç motifleriyle birleştiren⁴⁹, fakat kitabî Sünnilik ve Şiilikten farklı bir inanış şeklidir.⁵⁰

Ortaya çıkışı Ali adıyla başlamayan, içerdiği düşünce ve uygulamalarla Anadolu kökenli olan bir inanış biçimidir.⁵¹

İslam'ın zahirini değil batınını esas alan, Türk'ün İslam anlayışı ve yaşayışıdır.⁵²

“Allah– Muhammed– Ali” üçlemesinin birbirinden ayıramayacağı, üçünün bir nur olduğu düşüncesi ve inanışıdır.⁵³

Hız. Ali'nin hiçbir zaman Alevi olmadığı ve Alevi gibi yaşamadığı fikrinden yola çıkarak, Anadolu'da ortaya çıkan, Ali ve Ali düşüncesidir.⁵⁴

Hız. Ali ve Ehlibeyt'in Alevilikle bir ilgisinin olmayıp, Alevilik İslam dışı bir inanç, kültür ve yaşam tarzıdır. Aleviliği Hız. Ali'ye, Hız. Ali'den de İslam'a bağlamak bir efsane ve beyin yıkama çabasıdır.⁵⁵

Bütünüyle ateizm olmasa da, İslam la bağlantısı bulunmayan dünyasal bir inançtır.⁵⁶

⁴⁸ İlyas Üzümlü; *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s.3.

⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak; “Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlıları”, *Muhafazakâr Düşünce*, S.7, Ankara 2006, s.129.

⁵⁰ M. Saffet Sarıkaya; “Anadolu Aleviliğinin Oluşumu”, *EKEV Akademi Dergisi*, C.1, S.1, Ankara 1997, s.92-93.

⁵¹ İsmet Zeki Eyüboğlu; *Günümüzde Alevilik*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997, s.117.

⁵² Ayhan Aydın; *Akademisyenlerle Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.61, Ahmet Günşen; “Türkiye Türkçesi Ağzlarında “Alevi- Bektaşî” Anlamlı Söz Varlığı Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.102.

⁵³ Piri Er; *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ervak Yayınları, Ankara 1998, s.8-10.

⁵⁴ Piri Er; *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ervak Yayınları, Ankara 1998, s.2.

⁵⁵ Faik Bulut; *Alisiz Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul 1998, s.11.

⁵⁶ Ayhan Aydın; *Akademisyenlerle Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.91,127.

İslami birtakım izler taşımasına rağmen kökeni İslam'dan çok daha öncelere dayanan, İslam dışı bir inanıştır.⁵⁷

İslam'dan ayrı bir din olup, dinlerin en temel konuları olan; yaratanın tanımı, ölümden sonraki hayat, evrenin yaratılışı ve insanın yaratılışı konularında bu iki din birbirine taban tabana zıttır.⁵⁸

İslam'ın daha eski tek tanrılı inanç uygulamalarıyla yoğrulup yeniden biçimlendirilmesidir.⁵⁹

Kendine özgü bir yaşam anlayışı, dünyaya bakış açısı ve inanç esasları ile Sünnilikten farklı bir oluşumdur.⁶⁰

Yaşama bütünleşmiş "madde"nin dinidir, maddeye ilişkin bir inanç sistemidir.⁶¹

İnsanı ve doğayı özgürleştirmek için doğrudan insanı ve doğayı Tanrı kabul eden anlayıştır.⁶²

Felsefi olarak idealizm ile materyalizmin bileşimidir.⁶³

İslam'ın özüdür.⁶⁴

Çalgılı, içkili toplantıları ve törenleri ile tarihte yaşamış olan Hz. Ali'nin yaşantı ve düşünceleriyle çelişen yaygın bir gelenektir.⁶⁵

“KIZILBAŞ” VE “KIZILBAŞLIK” KAVRAMLARI HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

“Kızıl- Baş” terimi Türkçe olup, Alevi Bektaşîliler için kullanılan genel isim

⁵⁷ Nejat Birdoğan; *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s.169,203.

⁵⁸ Erdoğan Çınar; *Aleviliğin Gizli Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2007, s.49-51.

⁵⁹ Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s. 407.

⁶⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu; *Günümüzde Alevilik*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997, s.29.

⁶¹ İsmail Kaygusuz; *Görmediğim Tanrı'ya Tapmam*, Su Yayınevi, İstanbul 2009, s.12-14.

⁶² Esat Korkmaz; *Alevi Süreğinde Bektaşî Yolunda Enel Hak*, Nefes Yayınları, İstanbul 1995, s.127-133.

⁶³ Anton Josef Dierl; *Anadolu Aleviliği*, Ter. Fahrettin Yiğit, Ant yayımları, İstanbul 1991, s. 69-73.

⁶⁴ İzzettin Doğan; *Alevi-İslam İnancı Kültürü İle İlgili Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.96; Reha Çamuroğlu; *Değişen Koşullarda Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s.122.

⁶⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu; *Günümüzde Alevilik*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997, s.117.

veya insan sevgisini temel alan, mistik, felsefi politik Alevilik akımıdır.⁶⁶

Kızılbaşlık, Türk tarihinin en önemli göç dalgalarından birisinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan, temelinde Türk kültürü; vahdet-i vücud görüşünü benimseyen, fazla mezhep kaygısı taşımayan sufilikle yoğrulmuş yüzeysel bir Müslümanlık ve yoğun Ehlibeyt sevgisi olan, sosyo politik bir farklılaşma hareketidir.⁶⁷

“Kızılbaş” Kavramının Ortaya Çıkışı

Günümüzde “Kızılbaş” kavramının ilk olarak nasıl ortaya çıktığı ya da hangi manalarda kullanıldığına dair farklı türden birçok bilgiye rastlanmaktadır. Bu farklılara rağmen aşağıda da görüleceği üzere genel kanı; “Kızılbaş” kavramı, Safeviyye (Erdebil) tarikatı vesilesiyle ortaya çıkmış, tarihsel süreçte bazı Türkmen boylarıyla özdeşleşmiş bir kelimedir.

Şeyh Haydar’a Nispetle Kızılbaşlık

“Kızılbaş” kelimesi Türk tarihinde bir grubu, bir zümreyi ifade için ilk defa Safevi Devletinin kuruluşuna giden süreçte, Safevi tarikatı lideri Şeyh Haydar zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Yayılması ise Şeyh Haydar’a nispetle “Haydari/ Tac-ı Haydarî” adı verilen başlıkla alakalıdır.⁶⁸

Şeyh Haydar, Safeviyye/Erdebil tarikatı müritlerinin, diğer insanlardan ayırt edilmesini istediği için⁶⁹ ya da başka bir rivayete göre, bir gece rüyasında gördüğü Hz. Ali’nin talebi üzerine⁷⁰ kendisi entari giymeye ve başına “On iki Dilimli Kızıl Tac/ Tac-ı Haydarî” adı verilen bir başlığı (kavuk/ külah) takmaya başlamış, müritlerinden de derecelerine göre aynı tacı giymelerini istemiştir. Bu başlıktaki on iki dilim Şia’daki on iki imama, kızıl renkte Hz. Ali’ye bağlılığa ve Ehlibeyt ile kan kardeşliğine nispet edilmiştir.⁷¹ Bu kıyafetlerinden dolayı tekke mensuplarına

⁶⁶ Danimarka Alevi İnanç Toplumu; *Alevi Bektaşî İnancının Esasları*, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Danimarka 2008, s.75.

⁶⁷ Hasan Onat; “Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.126.

⁶⁸ Hasan Onat; “Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.113; Zülfiyye Veliyeva; *Safevilerin Menşei ve Kızılbaşça*, Journal of Azerbaijani Studies, Baku 2009, s.338.

⁶⁹ Hasan Onat; “Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.113.

⁷⁰ Cl. Huart; “Haydar”, *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1964, s.387; Süleyman Eliyarlı; “Qurtulus Herekatı-Feodal Dövlətləri”, *Azərbaycan Tarixi, Azərbaycan Nesriyyati*, Bakı 1996, s. 324.

⁷¹ Remzi Kılıç; *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s.12; Hasan Onat; “Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.116.

“Kızılbaş” adı verilmiştir.⁷²

Fakat Şah İsmail’in atalarından olan Firuzşah Zerrinkülâh’ın ismindeki “Zerrinkülâh (“Altın sırmalı börk/ başlık”, “Sırma takke”, “Kızıl börk” veya “Kızılbaş” anlamına gelmektedir.) lakabı, Kızılbaş tabirinin Şeyh Haydar’dan öncede kullanılmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.⁷³ Ayrıca tarihî kaynaklara baktığımızda “Kızılbaş” kavramının sadece Safevi Hanedanı idaresindeki İran halkı için değil, Anadolu ve Rumeli’deki Türkmen oymakları ve Alevi köyleri halkı içinde kullanılmış olduğuna rastlamaktayız. Bu kaynaklarda; Sünni veya Alevi olsun çoğu Türkmen oymaklarında halkın Kırmızı börk veya başlık giydiğinden ve bunlara “Kızılbaş” adı verildiğinden bahsedilmektedir. Fakat zamanla Sünnilerin kırmızı börkü terk etmesiyle bu kıyafet tarzı Aleviler mal edilmiş ve baş giyimlerine izafeten Alevilere “Kızılbaş” denmeğe başlanmıştır.⁷⁴

Safevilere Nispetle Kızılbaşlık

Şah İsmail devleti oluşturan kabilelerin farklı soylara dayanmasını dillendirmeyip, bunların geneline “Kızılbaş” adını vererek, dini bir kardeşlik bağıyla kendisine ve devlete karşı itaatlerini pekiştirmeye gayret etmiştir.⁷⁵

XVI. yüzyıldaki olaylara tanıklık etmiş, Şafii mezhebine tâbi olan Şerefhan, kitabı Şerefnâme’de Safevi yandaşları için Kızılbaş terimini kullanmıştır.⁷⁶

I. Şah Abbas’ın özel katibi olan İskender Bey Türkmen Münşi, Tarih-i Alem-i Aray-yı Abbasi adlı eserinde İranlı Safevileri bu isimle adlandırılmaktadır.⁷⁷

Erdebil sufileri, devletlerini “Devlet-i Kızılbaş”, hükümdarlarını “Padişah-ı Kızılbaş”, ülkelerini de “Ülke-i Kızılbaş” diye tabir etmişlerdir⁷⁸.

⁷² Walther Hinz, *Uzun Hasah ve Şeyh Cüneyd*, Ter. Tefik Bıyıkoglu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.65.

⁷³ Zülfıyye Veliyeva; *Safevilerin Menşei ve Kızılbaşça*, Journal of Azerbaijani Studies, Baku 2009, s.338.

⁷⁴ Mehmet Eröz; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.80; Ethem Ruhi Fığlalı; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1996, s.9.

⁷⁵ Marshall G. S. Hodgson; *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, C.III, The University of Chicago Press, Chicago& London 1974, s.30.

⁷⁶ Şeref Han; *Şerefnâme- Osmanlı-İran Tarihi*, Ter. Mehmet Emin Bozarlan, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s.65.

⁷⁷ Bekir Kütükoğlu; *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1621)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993, s.2.

⁷⁸ Faruk Sümer; *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.3-5.

İran'daki Safevi Şahlarına tabi olan bu zümreye Sünniler tarafından Kızılbaş denilmiştir.⁷⁹

Şah Tahmasb tarafından yazılan "Tezkire" isimli eserde "Kızılbaş" adı, herhangi bir olumsuz anlama işaret edilmeksizin, "Safevi taraftarı, Safevi askeri" anlamında kullanılmıştır.⁸⁰

Osmanlı Devleti tarafından başlangıçta Safevi taraftarı olan veya onları destekleyen bütün topluluklara "Kızılbaş" denirken, zamanla bu kelime "Osmanlı karşıtlığı" anlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁸¹

Erdebil Tekkesi'nin müridleri, tekkenin Safevi devletinin teşekkülü sürecinde, sıradan bir mürid olmanın ötesinde, siyasi egemenliği gerçekleştirmek için hareket eden savaşçılar haline dönüşmesiyle birlikte, artık hem kendileri, hem de muhalifleri tarafından Kızılbaş diye anılmaya başlanmışlardır.⁸²

Türkmenlere Nispetle Kızılbaşlık

XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da, Safevi tarikatı vesilesiyle Şiilik ile tanışıp bu inancı benimseyen bazı Türkmen boylarına verilen addır.⁸³

Oğuz göçleri esnasında geldikleri Anadolu, Ermenistan, Azerbaycan ve Suriye'de küçük ya da büyük birlik ve federasyonlar halinde yaşamakta olup, hayvancılıkla geçinen göçebe Türkmen boylarının torunlarına verilen addır.⁸⁴

Türk dili ve kültürü içinde Alevi-Bektaşî Türk topluluklarını ve bu topluluğa mensup kimseleri ifade etmek için en yaygın olarak kullanılan adlardan biridir.⁸⁵

⁷⁹ Vatan Özgül; *Kızılbaşlığın Gelişimi ve Türkmenler Üzerine Bir Deneme*, Folklor Edebiyat Dergisi, S.23, Ankara 2000, s.124-126.

⁸⁰ Şah Tahmasb-ı Safevi; *Tezkire*, Ter. Hicabi Kırlangıç, Anka Yayınları, İstanbul 2001, s.25,30,35,44,46,55,58; Hasan Onat; "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.114.

⁸¹ Hasan Onat; "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.123.

⁸² Hasan Onat; "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.114.

⁸³ İlyas Üzümlü; "Kızılbaş", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.547-551.

⁸⁴ P. B. Golden; "The Migrations of the Oğuz", *Archivum Ottomanicum*, S.4, Paris 1972, s. 45-84.

⁸⁵ Ahmet Günşen; "Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.114.

XV. ve XVI. yüzyılda Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı olup, kırmızı bir serpuş giyen Türkmen boylarına Kızılbaş denmiştir.⁸⁶

Şah İsmail'i ve Safevileri destekleyen, Osmanlı'ya karşı isyan eden, kısacası Osmanlı aleyhtarları olan Türk boylarına verilen umumi bir addır.⁸⁷

Bazı Tarihi Olaylara Nispetle Kızılbaşlık

“Enel Hak” dediği için bilekleri kesilen Halacı Mansur'un yine “enel hak” diye ellerini başına götürmesi ve işkence ile katledilmesinden dolayı Aleviler, Kızılbaş diye de anılmaktadırlar.⁸⁸

Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in sahabelerinden Ebû Dücâne, peygamberi korumak için düşmanın kılıcına karşı kendisini siper etmesi sonucu başına gelen darbe ile başlığının kana boyanması, Kızılbaşlığın sembolik olarak ilk doğuşudur.⁸⁹

Hz. Ali'nin Hayber Kalesi'nin alınışında başına kırmızı başlık giymesinden dolayı bu adı almışlardır.⁹⁰

Hz. Ali'nin Muaviye ile yaptığı Sıffin Savaşı'nda vuruşanların birbirinden ayırt edilebilmesi için, kendi taraftarlarının başına kırmızı başlık giydirmesinden dolayı bu adı almışlardır.⁹¹

Kufe'de İbn-i Mülcem'in saldırısı sonucu başından yaralanan Hz. Ali'nin akan kanından dolayı başlığının kızıla boyanmasının ardından bu adı almışlardır.⁹²

Kızılbaşlığın Tarihsel Gelişimi

Rumlu, Ustaclu, Tekeli, Şamlu, Dulkadir, Varsak, Çepni, Turgudlu, Afşar, Kaçar gibi çoğu Anadolu'da ikamet eden Türk boylarının, Safevi Devletinin kuruluşunda ve sonrasında Şah İsmail'e verdikleri destekte göz önüne alındığında; Kızılbaşların ortaya çıkışı ve devlet kurmalarının öncelikle Türkmenler ile ilgili

⁸⁶ İrene Melikoff; *Uyur idik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)*, Ter. Turan Alptekin, Cem Yayınları, İstanbul 1994, s.33-34.

⁸⁷ Hasan Onat; “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.113,118; Sönmez Kutlu; “Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşi”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S.147, Ankara 2003,s.27.

⁸⁸ Danimarka Alevi İnanç Toplumu; *Alevi Bektaşi İnancının Esasları*, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Danimarka 2008, s.75.

⁸⁹ Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.161-162.

⁹⁰ Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.161-162.

⁹¹ Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.161-162.

⁹² Lütfi Kaleli; *Binbir Çiçek Mozaği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.161-162.

olduğu anlaşılmaktadır.⁹³ Fakat şu nokta unutulmamalıdır ki; Türk olan birisi sadece ırkından dolayı Kızılbaş olamaz. Kızılbaşlık kavramı; Kızılbaş hareketine bağlı olduğu kabul edilen askerlere verilmiş bir ad olup, Türkmen kökenli insanlar için kabul edilen bir ayrıcalık olarak onlara *kızıl başlık* verme yoluyla, bir topluluğa/gruba aidiyetliklerini ifade etmektedir. Başlarda Safeviyye tarikatının simgesi olan bu kıyafet tarzı zamanla Anadolu, Suriye ve İran'a da yayılmıştır.⁹⁴

Orta Asya'dan çıkıp Anadolu'da şekillenen Kızılbaşlık, XV. yüzyılda Huru-filik'ten, XVI. yüzyılda ise Safevilik'ten oldukça etkilenmiştir. Özellikle Safevilerin, İnaşeriyye Şiiliğini kendi Heterodoks kimliklerine dönüştürerek benimsemeleri neticesinde ortaya çıkan Kızılbaşlık, bazen Caferilikten bazen Bâtunilikten bazen de İslam'dan önceki örf ve adetlerden taşıdığı izlerin etkisiyle Şia'dan farklı inanışları benimsemiş ve yaşamıştır.⁹⁵

Yukarıda bahsedildiği üzere Kızılbaş kavramının birçok kaynağa dayandırılmış olmasına rağmen günümüzde bu terim pek rağbet görmemektedir. Özellikle Anadolu Aleviliğinin Kızılbaş terimini reddetmesi, Alevi-Bektaşileri asıl adlarıyla anmak istemeyenlerin onları kötüleme, aşağılama ve küçük düşürme amaçlarıyla ortaya attıkları birçok asılsız söylenti ve iftiralarla Kızılbaş kavramına yüklenen olumsuz anlamlardan dolayıdır.⁹⁶ Bu sebeple 1900'lü yılların başından itibaren Kızılbaş kavramı yerine, sonradan yüklenen olumsuz çağrışımlardan kurtulmak için Alevi kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁷

“BEKTAŞİLİK” KAVRAMI HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan, onun yolundan giden anlamında kullanılan bir terim olup⁹⁸, Osmanlı'nın kuruluşundan beri var olan ve Yeniçeri

⁹³ Hans R. Roemer; *Kızılbaş Türkmenler: Safevi Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları*, Ter. Harun Yıldız, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.38, Ankara 2006, s.83.

⁹⁴ Oqtay Efendiyev; "Le rôle des tribus de langue turque dans la création de l'Etat safavide", in *Turcica VI*, ter.Laure Mahieux, Paris 1975. s.24-33.

⁹⁵ İlyas Üzüm; "Kızılbaş" *İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.547-551-553; Mustafa Ekinci; *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s.226-229.

⁹⁶ Bekir Küttükoğlu; *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1621)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993, s.31-33; A. Celalettin Ulusoy; *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*, Akademi Matbaası, Ankara 1986, s.109; Vatan Özgül; "Kızılbaşlığın Gelişimi ve Türkmenler Üzerine Bir Deneme", *Folklor Edebiyat Dergisi*, S.23, Ankara 2000, s.124-126.

⁹⁷ Hasan Onat; "Kızılbaşlık Farklaşması Üzerine", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.124; İrene Melikoff; *Uyur idik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)*, Ter. Turan Alptekin, Cem Yayınları, İstanbul 1994, s.33-34.

⁹⁸ Ahmet Günşen; "Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.102.

Ocağı ile irtibatlandırılarak bir anlamda resmi niteliğine büründürülen bir tarikattır.⁹⁹

Bektaşilik tarihsel süreç içerisinde çeşitli adlar altında Anadolu'ya taşınmış ve temelleri 1200'lü yıllarda Hünkâr Bektaş Veli ile atılmış, daha sonra da başta Balım Sultan olmak üzere yol önderleri tarafından geliştirilip kurumsallaştırılmıştır.¹⁰⁰

Hacı Bektaş Veli, muhtemelen Moğol istilası başladığı 1230'larda Anadolu'ya Haydarî dervishi olarak gelip, bir Vefâî şeyhi olan Baba İlyas'a intisap etmiş, onun halifelîği payesine ulaşarak bu hüviyetiyle Nevşehir Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir.¹⁰¹ Burada bir taraftan Türkmen şeyhi olarak kendi cemaati içinde mürşitlik görevini sürdürürken diğer taraftan da Ürgüp yöresindeki Hıristiyanlarla da çok sıkı ilişkiler kurarak onların ihtidasına zemin hazırlamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin Türkmen topluluklarına İslami inançları açıklarken tıpkı Ahmed Yesevî gibi, karmaşık felsefi izahlardan uzak, basit ve anlaşılır bir dil kullanması¹⁰² sebebiyle Bektaşîliği Yesevîliğin devamı olarak kabul edenlerde vardır.¹⁰³

Bektaşîliği iki dönemde inceleyebiliriz; Birincisi Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a kadar olan dönem; ikincisi ise Balım Sultan'dan sonraki dönemdir.¹⁰⁴ II. Bayezid tarafından tarikatın başına getirilen ve Bektaşîliğin ikinci piri olarak anılan Balım Sultan (1457-1517), Bektaşîliği yeniden biçimlendirip kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Hacı Bektaş Veli ve ondan sonra gelen Bektaşîlerin önemli bir kısmı Haydari veya Kalenderi şeyhi iken; Balım Sultanla birlikte Bektaşîlik, Kalenderîlik'ten soyutlanmış ve Hurufîlik, Şiilik gibi akımlar ile "Hak-Muhammed-Ali" üçlemesi ve "on iki imam" inancı Bektaşîliğe girmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Bu yeni oluşumlardan dolayı tarikat içerisinde hoşnutsuzluklar baş göstermeye başlamış ve Bektaşîliğin merkezi otoritesi Babağan/ Babalar ve Çelebiler kolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Post kavgasıyla başlayan ve siyasi çıkarılara dayanan bu ayrılık, daha sonraki dönemlerde de devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir.¹⁰⁶

⁹⁹ İlber Ortaylı; "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara 1995, s.281-284.

¹⁰⁰ Danimarka Alevi İnanç Toplumu; *Alevi Bektaşî İnançının Esasları*, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Danimarka 2008, s.6; Abdülbaki Gölpınarlı; *Vilayetname (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş'î Veli)*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1995, s.16.

¹⁰¹ İrene Melikoff; "Bektaşîlik-Kızılbaşlık"- *Alevi Kimliği*, Ter. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.4

¹⁰² Ethem Ruhi Fiğlalı; *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1994, s.168-178; Yaşar Nuri Öztürk; *Tarih Boyunca Bektaşîlik*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1997, s.99-100.

¹⁰³ İrene Melikoff; *Alevi-Bektaşîliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş(Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri, Türkiye'de Aleviler-Bektaşîler-Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s.18.

¹⁰⁴ Ethem Ruhi Fiğlalı; *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, s.235.

¹⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak; "Bektaşîlik", *İslam Ansiklopedisi*, C.V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.374-375.

¹⁰⁶ Cengiz Gündoğdu; *Hacı Bektaş-ı Veli*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2007, s.331.

Alevi-Bektaşî İlişkisi

Osmanlı Devletinin Kızılbaş olarak adlandırdığı Aleviler, özellikle Yavuz Sultan Selim dönemiyle birlikte büyük baskı ve zulümlere uğramışlardır. Bektaşîler ise 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar Osmanlı sarayı tarafından korunmuş ve desteklenmişlerdir.¹⁰⁷ Yeniçeri Ocağının kapatılmasının ardından Bektaşî tarikatının yasaklanıp, tekkelerinin yıkılması Bektaşîlik için ağır bir darbe olmuştur. Özellikle bu olaydan sonra Alevi-Bektaşî kesimlerin devletle olan ilişkileri iyice bozulurken, bu iki zümre arasında bir yakınlaşma başlamıştır.¹⁰⁸ Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisi, tevella ve teberrâ gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı oluşları dolayısıyla Alevilikle Bektaşîlik arasında çok büyük bir farktan söz edilemez.¹⁰⁹ Bu bağlamda günümüzde, “her Alevî, Bektaşî; her Bektaşî de Alevî sayılabilir”¹¹⁰ diyenler olduğu gibi, “her Bektaşî, Alevî olduğu halde; her Alevî, Hacı Bektaş’ı Horasan Ereni sayıp hürmet etmesine rağmen Bektaşî değildir”¹¹¹ görüşünü benimseyip, zaman içerisinde bir farklılaşmanın olduğundan bahsedenlerde vardır. Bu düşüncede olanlar fikirlerini desteklemek için şu örnekleri vermektedirler:

Her iki grubun temel inançları bir birine benzese de hitap ettikleri sosyal yapılar farklıdır. Kızılbaşlar/Aleviler yüzyıllar boyunca genellikle aşiret çevrelerinden gelen ve kırsal alanda yaşayan gruplar olup, Bektaşîler şehir merkezlerinde yaşayan ve daha çok eğitilmiş kimselerin oluşturduğu yapıdır.¹¹²

Alevilerle Bektaşîler arasında ikamet ettikleri göre bir ayırım yapıldığına dair (Bektaşîler köyde ya da kırsalda, Aleviler ise şehirlerde ikamet ederler)¹¹³ bazı kaynaklarda bilgilere rastlanmaktaysa da günümüzde Alevi- Bektaşî kesimin büyük çoğunluğu tarafından bu tasnif kabul görmemektedir.

¹⁰⁷ Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.69-70.

¹⁰⁸ İlber Ortaylı; “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara 1995, s.281-284.

¹⁰⁹ Rıza Zelyut; *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, İstanbul 1990, s.12-13; Ahmet Günşen; “Türkiye Türkçesi Ağzlarında “Alevi- Bektaşî” Anlamlı Söz Varlığı Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.102.

¹¹⁰ Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.57.

¹¹¹ Ethem Ruhi Fırlı; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşîlik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1989, s.9.

¹¹² İrene Melikoff; *Uyur idik Uyardılar (Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları)*, Ter. Turan Alptekin, Cem Yayınları, İstanbul 1994, s.29.

¹¹³ Fuat Bozkurt; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.57; Ethem Ruhi Fırlı; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşîlik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1989, s.9.

Her iki grup da Hacı Bektaş Veli'yi sevip saymalarına rağmen Aleviler, Hacı Bektaş Dergâh'ına değil Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdırlar.¹¹⁴

Bektaşilik ana prensip ve ayinleri olan bir sûfi tarikatı bir tarikat olduğu için, bu tarikatın yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir. Alevilik ise Hz. Ali soyuna dayanmaya bağlı olduğundan dolayı ancak ana-babası Alevi olan kişi Alevi olabilir.¹¹⁵ Yani bir kimse sonradan ikrar getirerek Bektaşî olabilir, ama Aleviliğe dışarıdan girmek veya sonradan Alevi olmadığı için Alevi olmaz.¹¹⁶

Aleviler, Beşinci İmam Muhammed Bakır'dan el tuttıklarını öne sürerlerken, Bektaşîler, pirleri olmak üzere Altıncı İmam Cafer-i Sadık'a bağlı olduklarını iddia ederler.¹¹⁷

Günümüzde Alevi-Bektaşî toplulukları; On İki İmam soyundan gelen Aleviler, Hacı Bektaş Veli soyundan gelen Çelebi Bektaşîler¹¹⁸ ve Hacı Bektaş Veli'nin mücerred (hiç evlenmemiş) olduğundan dolayı kendilerini onun yol evladı sayan Babağan Bektaşîler (Babalar)¹¹⁹ olmak üzere üç ana gruba ayrılmış şekilde varlıklarını sürdürmektedirler.¹²⁰

SONUÇ

Başta da belirttiğim üzere Alevilik üzerinde yapılan bunca çalışma ve tartışmalara rağmen ortak bir sonuca ulaşamamasındaki en büyük engelin, daha en başta kavramlara yüklenen birçok farklı anlam olması ve bunlarında kimi zaman birbirinden çok farklı anlamlar çağrıştırmaları olduğunu düşünüyorum. Bir kısım insanlar

¹¹⁴ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.52; İlyas Üzüm; *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s.4.

¹¹⁵ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.52; İlyas Üzüm; *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s.4; Hülya Küçük; "Bektaşilik ve Aleviliğin Sufi ve Esoterik Boyutu", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003, s.153.

¹¹⁶ Ahmet Günşen; "Türkiye Türkçesi Ağzlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.110.

¹¹⁷ F. R. Haslok; *Bektaşilik Tetkikleri*, ter. Ragıp Hulusi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.4.

¹¹⁸ Çelebiler: Bektaşîler, yukarıda da belirtildiği üzere, kendi aralarında Çelebiler (bel oğulları) ve Babalar (yol oğulları) olmak üzere iki kola ayrılırlar. Çelebiler, Hacı Bektaş Veli'nin burun kanından veya abdest suyundan içerek hamile kalan manevi eşi Kadıncık Ana'dan olma Timur Bali'den geldiklerini, yani Hünkâr'ın bel evladı olduklarını kabul eden Bektaşî kolu mensuplarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Türkdoğan; *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul 1995, s.239.

¹¹⁹ Babağan/ Babalar: Bektaşîlerden Hacı Bektaş'ın soyundan geldiklerine inanan Çelebilerden sonra, Hacı Bektaş'ın hiç evlenmediğine, dolayısıyla bel evladı olmadığına, kendilerini de Hünkâr'ın yol evladı sayan ve mücerred (hiç evlenmeyen) olan ikinci grup Bektaşîler bu adla anılmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Türkdoğan; *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul 1995, s.239.

¹²⁰ Ahmet Günşen; "Türkiye Türkçesi Ağzlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009, s.102,107,110.

Aleviliği tamamen Hz. Ali sevgisine bağlayıp İslami temeller üzerinden sürdürür iken diğer bir grup ise Hz. Ali'yi sadece tarihsel bir kişilik olarak kabul etmekte ve İslami temellerden ziyade heterojen bir inanç anlayışı içerirse evrensel esasları kabul eden karmaşık bir yapının varlığından bahsetmektedirler.

O halde yapılması gereken ilk şey tarafların ortak bir platformda konuşup anlaşabilmesi için öncelikle neyi- kimi tartıştığımızı ve bunlara şu ana kadar yüklediğimiz anlamların gerçekten o insanların kendilerini ifade etmek istedikleri anlamları taşıyıp taşımadığını belirlemek olacaktır.

KAYNAKÇA

AYDIN, Ayhan; *Akademisyenlerle Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006.

BENDER, Cemşid; *On iki İmam ve Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul 2003.

BİRDOĞAN, Nejat; *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

BOZKURT, Fuat; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.

BULUT, Faik; *Ali'siz Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul 1998.

ÇAMUROĞLU, Reha; *Değişen Koşullarda Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

ÇAMUROĞLU, Reha; *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*, Ant yayınları, İstanbul 1992.

ÇINAR, Erdoğan; *Aleviliğin Gizli Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2007.

Danimarka Alevi İnanç Toplumu; *Alevi Bektaşi İnançının Esasları*, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Danimarka 2008.

DİERL, Anton Josef; *Anadolu Aleviliği*, Ter. Fahrettin Yiğit, Ant yayınları, İstanbul 1991.

DOĞAN, İzzettin; *Alevi-İslam İnanç Kültürü İle İlgili Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfi Yayınları, İstanbul 2003.

EFENDİYEV, Oqtay; "Le rôle des tribus de langue turque dans la création de l'Etat safavide", in *Turcica VI*, ter.Laure Mahieux, Paris 1975.

EĞRİ, Osman; "Ehlibeyt Sevgisi", *Diyanet Dergisi*, S.171, Diyanet Yayınları, Ankara 2005.

EKİNCİ, Mustafa; *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.

ELİYARLI, Süleyman; "Qurtulus Herekatı – Feodal Dövlətləri", *Azərbaycan Tarixi*, Azərbaycan Nesriyyatı, Bakı 1996.

ER, Piri; *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ervak Yayınları, Ankara 1998.

ERÖZ Mehmet; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

EYÜBOĞLU İsmet Zeki; *Günümüzde Alevilik*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997.

FIĞLALI Ethem Ruhi; *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986.

FIĞLALI Ethem Ruhi; *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

FIĞLALI, Ethem Ruhi; *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1994.

BOZKURT, Fuat; *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.

GOLDEN, P. B.; "The Migrations of the Oğuz", *Archivum Ottomanicum*, S.4, Paris 1972.

GÜNDOĞDU, Cengiz; *Hacı Bektaş-ı Veli*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2007.

GÜNŞEN, Ahmet; "Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Alevi- Bektaşî" Anlamlı Söz Varlığı Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.52, Ankara 2009.

HASLOK F. R.; *Bektaşilik Tetkikleri*, ter. Ragıp Hulusi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

HİNZ, Walther; *Uzun Hasah Ve Şeyh Cüneyd*, Ter. Tevfik Bıyıkoglu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

HODGSON, Marshall G. S.; *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, C.III, The University of Chicago Press, Chicago& London 1974.

HUART, Cl.; "Haydar", *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1964.

KALELİ, Lütfi; *Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik*, Can Yayınları, İstanbul 1995.

KAYGUSUZ, İsmail; *Görmediğim Tanrı'ya Tapmam*, Su Yayınevi, İstanbul 2009.

KILIÇ, Remzi; *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001.

KILIÇOĞLU, Kemal; *Ehlibeyt Yolu Alevi İlmihali*, On iki İmam Yayınları, İstanbul.

KOMİSYON; *Ali'siz Alevilik Olur mu?*, Ant Yayınları, İstanbul 1998.

KORKMAZ, Esat; *Alevi Süreğinde Bektaşi Yolunda Enel Hak*, Nefes Yayınları, İstanbul 1995.

KORKMAZ, Esat; *Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi*, Şahkulu Sultan Yayınları, İstanbul 1997.

KUTLU, Sönmez; "Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergisi*, S.147, Ankara 2003.

KÜÇÜK, Hülya; "Bektaşilik ve Aleviliğin Sufi ve Esoterik Boyutu", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003.

KÜTÜKOĞLU, Bekir; *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1621)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993.

MELIKOFF, İrene; "Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş(Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri, Türkiye'de Aleviler-Bektaşîler-Nusayriler", Ensar Neşriyat, İstanbul 1999.

MELIKOFF, İrene; "*Bektaşîlik-Kızılbaşlık*"- *Alevi Kimliği*, Ter. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

MELIKOFF, İrene; *Uyur idik Uyardılar (Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları)*, Ter. Turan Alptekin, Cem Yayınları, İstanbul 1994.

OCAK, Ahmet Yaşar; "Alevi", *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

OCAK, Ahmet Yaşar; "Bektaşîlik", *İslam Ansiklopedisi*, C.V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlıları", *Muhafazakâr Düşünce*, S.7, Ankara 2006.

ONAT, Hasan; "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat Dergisi*, S.3, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2003.

ORTAYLI, İlber; "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara 1995.

ÖZGÜL, Vatan; *Kızılbaşlığın Gelişimi ve Türkmenler Üzerine Bir Deneme*, Folklor Edebiyat Dergisi, S.23, Ankara 2000.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; *Tarih Boyunca Bektaşîlik*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1997.

ROEMER, Hans R.; "Kızılbaş Türkmenler: Safevi Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları", Ter. Harun Yıldız, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.38, Ankara 2006.

SAFEVİ, Şah Tahmasb-ı; *Tezkire*, Ter. Hicabi Kırlangıç, Anka Yayınları, İstanbul 2001.

SARIKAYA, M. Saffet; "Anadolu Aleviliğinin Oluşumu", *EKEV Akademi Dergisi*, C.1, S.1, Ankara 1997.

SÜMER, Faruk; *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

ŞENER, Cemal; *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007.

ŞENER, Cemal; *Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir*, Ant Yayınları, İstanbul 2000.

ŞEREF HAN; *Şerefname- Osmanlı-İran Tarihi*, Ter. Mehmet Emin Bozarslan, Ant Yayınları, İstanbul 1971.

TÜRKDOĞAN, Orhan; *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul 1995.

ULUSOY, A. Celalettin; *Hünkâr Hacı Bektaşî Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*, Akademi Matbaası, Ankara 1986.

ÜZÜM, İlyas; "Kızılbaş" *İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.